

ВСТУП

Сучасна людина, де б вона не проживала, до якої б культури чи релігії не належала, виявляє великий інтерес до духовного життя. Це щось, чого людство, навіть не усвідомлюючи того, постійно прагне і чим цікавиться. Проте у різні часи та епохи до цієї важливої константи людського існування ставились по-різному. Дехто заперечував її, навіть, можливо, не здогадуючись, що таким чином підбурює корінь існування людської особистості як такої. Інші ж, хоч і говорили про духовність, але до кінця не усвідомлювали, що ж це таке насправді.

Християнська духовність, пройшовши непростий і часом драматичний шлях, зараз перебуває на порозі девальвації основних своїх вартостей. Вона розглядається як самодостатнє буття, що самостійно або з допомогою собі подібних, здатна забезпечити свої «духовні» прагнення та устремління. Таке помилкове розуміння суті й природи духовного життя скеровує людину на досягнення тих цілей, які не мають нічого спільного зі справжньою духовністю. Ігнорується те, що для християнського розуміння духовного життя є фундаментальним: необхідність відкритості на Бога і його допомогу. Сучасне суспільство якщо прямо і не відкидає, то викривляє ті ідеали, які були основою і центром життя минулих поколінь. Отцівський досвід життя з Богом висміюється як позбавлений актуальності анахронізм; духовна боротьба аскетів з бісами пояснюється психічними хворобами; вся молитовна і сакраментальна практика Церкви відкидається або просто ігнорується.

Великою небезпекою спотворення справжньої духовності у наш час є спроба підміни євангельської проповіді гуманістичною філософією, езотерикою чи духовністю, опертою на бунті проти Церкви або на приватних об'явленнях.

Але разом з тим, людство прагне духовності, часто навіть цього не усвідомлюючи. Тому що неможливо вирвати з людської природи те, що закладене у неї Творцем, проте цей порив душі до Бога можна заглушити або спотворити.

Духовне життя в християнському розумінні означає життя в Святому Дусі. Його метою є поступове «одухотворення» всієї людини: її розуму, почуттів і тіла для того, щоб уможливити людині досконале єднання з Богом. Основними передумовами, завдяки яким людина може жити духовним життям є, факт сотворення людини на Божий образ і подобу, і відновлення краси цього образу у таїнстві Воплочення Божого Слова. На цьому ствердженні ґрунтується вся християнська духовність. Духовне життя – це не дисципліна, ані не аскеза – це мистецтво рахуватися із присутністю Святого Духа, вміння жити в постійній відкритості до Іншого.

У такій ситуації для нас особливо важливою постає думка Церкви, яка впродовж двох тисяч років плекала і примножувала духовні скарби, оперті на Божому Одкровенні і живому зв'язку з Богом. Цей зв'язок пережили тисячі святих людей, а свій досвід передали нам у вигляді Літургії та святоотцівської спадщини.

До таких джерел, духовної традиції Київської Церкви, відносимо і «Києво-Печерський патерик». Саме Печерський патерик демонструє християнську модель як «перебевання в істині», «життя в істині», інакше кажучи, стану, коли істина вже досягнута. Чи не найхарактерніше цей стан «перебування в істині» втілюється в образі преподобного Теодосія Печерського. Теодосій Печерський на сторінках Патерика, не прагне до істини. Істина вже досягнута, він просто «живе в ній», а це потенційно вищий рівень духовного життя, який притаманний святому. Тому «Києво-Печерський патерик», це немов дорога на шляху якого, людина прямує до обоження.

Саме ця незмінна актуальність даного питання і намагання йти в дусі основних положень Церкви і стали основними мотивами написання нашої праці. В ній ми спробуємо коротко наголосити на важливості пошуку християнської духовної автентичності саме в дусі нашої Київської традиції.

Тема духовної традиції Київської Церкви актуальна і важлива: перебуваючи на етапі пошуку власної ідентичності, ми як Церква київської традиції, корінь якої в київському християнстві, стоїмо перед дилемою вибору автентичних шляхів і форм власного існування в майбутньому. Правдиве віднайдення своїх витоків – це вміння відчитати духовний світ наших попередників.

Метою даного дослідження є дослідити та показати духовні особливості Києво-Печерських подвижників, які в подальшому вплинули на розвиток та формування духовності нашої Київської Церкви та її традицій.

Дипломна робота складається з двох розділів: «Загальні відомості про Києво-Печерський патерик» та «Духовне життя монаха Києво-Печерського монастиря».

У першому розділі розглянемо постаті авторів «Києво-Печерського патерика», які намагаються зосередити нашу увагу на духовному вимірі людини. Вони змальовують ідеал чернечого життя, яке в свою чергу, трактується як покликання. Чернецтво ж є способом нового існування – життя з Богом, яке світ завжди сприймав з підозрою і недовірою, адже воно було для нього викликом, який слід прийняти чи відкинути. Звернемо також увагу на літературний розвиток Печерського патерика. Процес літературної творчості й поширення писаного слова головним чином зосереджується в монашому середовищі. Спробуємо прослідкувати дві духовні традиції в Печерському патерикі: преподобного Антонія Печерського – основоположника монашого аскетичного життя та преподобного Теодосія Печерського – творця та батька монашої традиції, який малює нам духовний образ тогочасного аскетичного, літургійного та суспільного служіння.

У другому розділі звернемо увагу на духовні особливості Печерських подвижників. Монах-аскет вказує шлях до спасіння як єдиної мети людського буття. Спасіння можливе через причетність до Святого Духа, без якого неможливе обоження людини. Основу богоподібності становить смиренномудріє. Також намагатимемося показати, що святий своїми духовними якостями є протилежністю до гордині та срібллюбства. Бог, за всі подвиги святого, надає йому істинну любов, яка проявляється в ставленні до свого ближнього, як в земному житті так і після смерті.

Спробуємо показати, що саме Києво-Печерський монастир є немов тим духовним світочем для давньоруського народу, з якого черпають благодать та духовні надбання їхні послідовники. Відтак, Печерський монастир і стає духовним середовищем, багато в чому нагадуючи земний Рай. Благість місця підсилюють численні чуда – тонкі індикатори існуючого зв'язку святого місця зі світом Божим. Місією Києво-Печерського монастиря стає несення правдивого слова християнського навчання, вільного від запобігливості перед владою й високим суспільним становищем. Завдяки будівництву храмів, розвитку літописної традиції, іконографії, богослов'я, церковної музики, інших видів мистецтва, монастирі робили вагомий внесок у культурну скарбницю народу, сприяли формуванню духовності українців. Значною, зокрема, була роль монастирів у суспільно-політичних відносинах між Церквою та владою держави, яку представляли князі.

Основним джерелом даної дипломної праці є «Києво-Печерський патерик». Як допоміжну літературу використано дослідження: В. Горського, Г. Федотова, Игуменії

Серафими, І. Ісіченка, І. Кологривова, Д. Абрамовича, М. Брайчевського, І. Желенко, І. М. Концевича, В. Малініна, В. Мешкова, М. Нікітенка, Л. Ольшевської, Г. Подскальського, Ю. Сватка, О. Сінкевича, І. Тоцька, О. Шахматова.

Таким чином, методом порівняння і синтезу ми намагались відтворити основні точки формування духовного життя людини, на шляху до обоження, які є представлені в Києво-Печерському патерику.

ВИСНОВКИ

«Києво-Печерський патерик», як свідчення історичного шляху монашого подвижництва, становить важливе джерело для вивчення духовної спадщини Київської Церкви.

Придивившись уважніше, побачимо, що людина часів Печерських старців у своїй суті не дуже відрізнялася від нас. Вона намагається бути господарем свого життя, турбується про дочасне і хоче, щоб віра не стояла їй на заваді в утвердженні «раю» на землі.

У першому розділі дипломної праці, ми намагалися зосередити увагу, на діяльності та творчості авторів «Києво-Печерського патерика». Вони ставили собі за мету вказувати та утверджувати духовні цінності людського життя: ідеал співчуття, співстраждання, готовності до самопожертви, до відмови від власного «я» в ім'я любові до Бога, що стверджується через любов до свого ближнього.

У цьому розділі ми акцентували на двох духовних традиціях монашого життя, які є унікальним здобутком для Києво-Печерської чернечої спільноти. Преподобний Антоній Печерський, своїм суворим аскетичним способом життя, дає початок давньоруському аскетичному життю. Вагомим внеском преподобного Антоніє є те, що він започатковує традицію духовного старчества.

Оцінюючи життя преподобного Теодосія Печерського, доцільно буде наголосити, що його діяльність заклала міцний фундамент традиції високої духовності й церковної освіченості всього східнослов'янського світу. Преподобний Теодосій Печерський вносить новий акцент духовного життя, а саме служіння в суспільному житті. Він виступає як захисник убогих, покровитель скривджених, духівник ченців і мирян, князів і бояр. Особу Преподобного ігумена дуже вдало охарактеризував автор «Літопису Руського», називаючи його «отцем усіх і вчителем» .

Печерський патерик являє нам модель духовного життя аскета: модель стосунків учителя й учня або учнівської спільноти, про що ми намагалися описати в третьому пункті. Оцінюючи життя преподобних Отців Печерських, доцільно буде наголосити, що саме їх діяльність заклала міцний фундамент традиції високої духовності й церковної освіченості всього східнослов'янського світу.

«Києво-Печерський патерик» постав як писемний документ, що виражає традицію Київської Церкви. Незважаючи на пізніші редакції та виправлення тексту, Патерик не втратив своєї важливості та цінності для дослідження і вивчення автентичної давньоруської духовності.

Відзначаючи роль «Києво-Печерського патерика» в українській культурі, М. Грушевський писав: «Не “Слово о полку Ігоровім”, не “Закон і Благодать”, не Літопис, а “Патерик” став тим вічним, відновлювальним, поширюваним, а з початком нашого друкарства неустанно передрукованим твором старого нашого письменства, “золотою книгою” українського письменного люду» .

У Печерському патерику прослідковується вплив патристичних текстів, часто цитується

Святе Письмо, яке для монашого життя було завжди духовною поживою. Молитва Псалтиря та читання Святого Письма – стали основою молитовної практики Києво-Печерського монаха.

Монах на «шляху спасіння» в повсякденній духовній боротьбі із спокусами прямує до «Небесного Єрусалиму». Образ же «Небесного Єрусалиму», що здійснюється наприкінці цього шляху, життєву дорогу кожної окремої людини, дозволяє прочитувати Житіє кожного Печерського подвижника, у земному житті Ісуса Христа, через мученицьку смерті аж до Голгофи.

У другому розділі ми намагалися дослідити духовні особливості Печерських подвижників. Задля блаженства у Царстві Небесному ченці відмовляються від земних радощів і наполегливо змагаються з плоттю. Вони повсякчас заглиблені в молитву та в каяття, споглядання своєї недосконалості, прагнуть до самотності і дають обітницю цілковитого мовчання. Смерть вони зустрічають із радістю, як воскресіння для нового життя. Великий акцент ставився на літургійну молитву. Завдяки участі в богослуженнях монах єднається з Богом. Плодами цього спілкування з Богом є внутрішнє освячення духовною радістю, очищення від пристрастей та отримання духовної сили для боротьби з дияволом. Крім цього, літургійна молитва зміцнює єдність монашої спільноти і спонукає до старанності й ревності у фізичній праці. Вершиною літургійної молитви для монаха стає участь у спільному прийнятті Євхаристії, як джерела духовного життя. Вагомим внеском Печерського монастиря було те, що саме тут зароджується практика Ісусової молитви.

Саме молитва, невпинна праця, піст, аскеза – усе це стало тим будівельним матеріалом, з якого Києво-Печерські подвижники творили споруду святости духу. Знаменням їхнього подвигу полягала в тому, що чим темнішими й тіснішими були їхні підземні келії-печери, тим світлоноснішими ставали їхні душі, очищені покутою й осяяні променями Святого Духа.

Печерський патерик втілює в себе той духовний ідеал, який віками по зернині збирала і оберігала Христова Церква. Мудрість, святість, милосердя, терпіння, працелюбність – це головні його риси, вінком котрого являється Божественна любов.

При написанні дипломної роботи, на нашому шляху, ми зустрілися з проблемою браку літератури для висвітлення духовної частини праці. Разом з тим, ми переконані у потребі і актуальності подальших пошуків і ґрунтовніших досліджень, адже звернення до першоджерел допоможе, в душі живого досвіду, правильно відгукнутись на духовні потреби і проблеми сьогодення, які щораз гостріше постають перед сучасною Церквою та суспільством.

ЗМІСТ

Вступ.....3

Розділ 1. Загальні відомості про Києво-Печерський патерик

1.1. Автори Патерика.....	7
1.1.1. Симон.....	8
1.1.2. Полікарп.....	10
1.2. Головні редакції Патерика.....	12
1.3. Дві духовні традиції: Преподобний Антоній та преподобний Теодосій	

Печерські.....	21
Розділ 2. Духовне життя монаха Києво-Печерського монастиря	
2.1. Боротьба з пристрастями.....	32
2.1.1. Гордість.....	36
2.1.2. Срібллюбство.....	37
2.2. Образ святості.....	40
2.2.1. Смиренномудріє.....	41
2.2.2. Пам'ять про смерть.....	45
2.3. Аскеза як засіб наслідування Христа.....	48
2.3.1. Молитва.....	50
Висновки.....	59
Список використаної літератури.....	62